

GÖKULU, 1
1129-0087

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

A1 TÜRKÇE DERSİ UZUN TEZ ÇALIŞMASI

BİR HANEDAN ESİRLİĞİ: BİR KADIN VE BİR ADAM

Danışmanın Adı-Soyadı: Sevgi BALCI

Öğrencinin Adı-Soyadı: İpek Simay GÖKULU

Diploma Numarası:1129-0087

Sözcük Sayısı: 3864

Araştırma Konusu: Zülfü Livaneli'nin *Engereğin Gözü* adlı yapıtında “iktidar” kavramı ile verilen güç yarışının odak figürler üzerinden incelenmesi

ÖZ (ABSTRACT)

A1 Türkçe Dersi Uzun Tezi kapsamında yazılan bu çalışmada, Zülfü Livaneli'nin *Engereğin Gözü* adlı yapıtında “iktidar” kavramı ile verilen güç yarışı odak figürler üzerinden incelenmiştir. Bu konu çerçevesinde yapıt ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yapıtta, güç yarışı ve bunda etkili olan otoriteler ve iktidar hırslarının yaşam biçimine dönüşmesi ile varılan sonuçlar sunulmuştur. Tez, odak figürlerin acı dolu geçmişlerinin intikamını almaya yönelik tutumlarıyla, kişilik gelişimlerini tamamlayamayan bireylerin güç yarışına girerek iktidar sahibi olarak kimlik edinmeye çalışmalarını irdelerken, tezin giriş bölümünde yapıtın kurgusu ve tezin içeriği anlatılmıştır. Gelişme bölümünde de odak figürlerin “iktidar” kavramına bakışları, iktidarı elde etmek için giriştikleri güç yarışı ve bunu şekillendiren saray içi ilişkileri verilmiştir. Sonuç bölümünde ise odak figürlerin iktidar hırslarına yenilerek kayıplar yaşamaları aktarılmıştır. “Engereğin Gözü” adlı yapıtta, odak figürler Büyük Valide ve Haremağası Habeş Ağa'nın geçmişlerinden bugünlerine uzanan süreçte kendilerini var etmek için nasıl bir güç yarışına girdikleri ve bunun acı bir şekilde sonuçlanması konu edilmiştir.

(Sözcük sayısı: 149)

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	2
A. BÜYÜK VALİDE VE “İKTİDAR” KAVRAMI	5
A. I. BÜYÜK VALİDE’NİN YAŞAMI VE GÜÇ YARIŞINDAKİ YERİ	5
A. II. BÜYÜK VALİDE’NİN SARAY İÇİ İLİŞKİLERİ VE GÜÇ YARIŞI	7
A. II.i. BÜYÜK VALİDE - HANEDAN İLİŞKİSİ	7
A. II.ii. BÜYÜK VALİDE - HAREM İLİŞKİSİ	11
B. HABEŞ AĞA VE “İKTİDAR” KAVRAMI	13
B. I. HABEŞ AĞA’NIN YAŞAMI VE GÜÇ YARIŞINDAKİ YERİ.....	13
B. II. HABEŞ AĞA’NIN SARAY İÇİ İLİŞKİLERİ VE GÜÇ YARIŞI.....	14
B. II.i. HABEŞ AĞA - HANEDAN İLİŞKİSİ	14
B. II.ii. HABEŞ AĞA - HAREM İLİŞKİSİ	17
SONUÇ.....	19
KAYNAKÇA.....	21

Araştırma Sorusu: Zülfü Livaneli’nin *Engereğin Gözü* adlı yapıtında “iktidar” kavramı ile verilen güç yarışı odak figürler üzerinden nasıl işlenmiştir?

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca bireyler ve birtakım gruplar arasında çekişmeler yaşanmış, savaşlar verilmiştir. İnsanın varlığının kanıtı olarak da algılanabilecek bu mücadeleler sürdürülürken tarafların tek bir ortak noktaları oluşmuştur. Bu ortak noktanın temelinde yatan düşünce, diğerlerinden daha güçlü olmak ve bu amaç uğruna insanların girdikleri yolda gidebilecekleri kadar ileriye ulaşmaktır. Bir bireyin girdiği çekişme içerisinde ne kadar ilerlemeye cesaret edebileceğini o bireyin doğuştan gelen özellikleri, doğası ile beraber geçmişi, yani bulunduğu noktaya gelmek için yaşamak zorunda kaldıkları ve amacı uğruna feda etmeyi göze aldıkları belirler. Zülfü Livaneli’nin *Engereğin Gözü* adlı yapıtında da, odak figürlerin kurulu mutlak otoritenin sahibi olmak için verdikleri güç yarışı işlenmektedir. Bu güç yarışı, yapıtta “iktidar”ı elde etme olarak şekillenir. İktidar’ın ulaşılmazlığının çekiciliği odak figürleri adeta kör eder. Yapıta göre istisnasız her figür iktidar’ı ele geçirmek üzere verilen güç yarışının bir parçası haline gelir, fakat onları birbirinden ayıran tek unsur, mücadele içerisinde üstlendikleri rollerdir.

Yapıtın odak figürleri “Büyük Valide” ve “Habeş Ağa”dır. Bu güç yarışının sunulmasında merkeze alınan bu iki figür etrafında gelişen olay akışı çerçevesinde, yapıtta üç kıtaya yayılmış şanlı Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti Konstantinîyye’de, yani İstanbul’da, gerçekleşen olaylar yeniden kurgulanarak sunulur. Yapıttaki asıl uzam hanedan ailesi ve hizmetkarlarının yaşadığı

saraydır. Yapıtta özellikle sur duvarlarıyla sınırlandırılmış bir sarayın uzam olarak belirlenmesinde, çevresel koşulların kişilik yapılarının şekillenmesi üzerindeki etkisi ve bu doğrultuda yaşam gayesinin değişmesiyle beraber gelen düşüncelerin doğurduğu sonuçların verilmek istenmesidir.

Yapıtta anlatıcı görevini de üstlenen Habeş Ağa, yapıt boyunca kendi ve başta Padişah Efendisi olmak üzere, hanedan ailesi üyelerinin mükemmelliğini anlatarak “güç yarışı”ndaki “otoritelerin belirlemeleri”ni yapan bir figür olarak şekillenmektedir. Habeş Ağa otoriteyi ele geçirmek adına verilen güç yarışının ön saflarında yer alır, aslında bu yarışta iktidarın doğrudan sahibi olup bir efendi olamayacağının ayrımındadır, çünkü saraydaki her unvanın beraberinde kendi öz otoritesini getirdiğinin bilincindedir. Habeş Ağa sadece bir Harem Ağası’dır, yani bir hizmetkârdır. Yapıtta onun mücadelesi bu temel üzerine oturtulmuştur. Zaman zaman iktidarın “baş döndürücü” çekiciliğinden etkilenerek kısa süreli yanılgılar yaşayarak “efendi” olmaya kalkışsa bir “kul” olduğu gerçekliğiyle sık sık yüzleşir. Bu güç yarışı içinde, iktidardan pay alma hırsına rağmen Habeş Ağa her daim ona emanet edilen Harem’den başka hiçbir birimin yarışına da dâhil olamaz.

Yapıtın en temel figürü ve olay akışının en belirleyici figürü, Büyük Valide ise yapıtta verilen “güç yarışı”ndaki “otorite”nin temelini oluşturmaktadır. Onun iktidar hırsıyla giriştiği güç yarışıysa, onun için bir yaşam biçimi halini almıştır. Büyük Valide, bir kadın olarak bu sarayda iktidar kavramının yegâne sahibi olarak görülemeyeceğinin bilincinde olduğundan iktidarı saray içinde kuklası haline getirdiği figürler üzerinden sağlamaya çalışır. Bu güç yarışı sürecinde Habeş Ağa ve Büyük Valide zaman zaman karşı karşıya gelirler. Yapıttaki güç yarışının yansıtılmasında temel iki figür haline gelmelerinin asıl nedeni ise konum olarak karşıt durumda olmaları ve her iki figürün de acı dolu bir hayatın sonrasında kazanmaya çalıştıkları farklı iktidar hırslarıdır. Habeş Ağa’nın

hırsı, kulu olduğu Hanedan’a kul olma ile Hanedan’ı kul etme arasındaki yaşadığı gelgitler çevresinde şekillenirken, Büyük Valide’nin hırsı zamanında kul olarak getirildiğı sarayı kulu haline getirme arzusu çevresinde şekillenir.

A. BÜYÜK VALİDE VE “İKTİDAR” KAVRAMI

A. I. BÜYÜK VALİDE’NİN YAŞAMI VE GÜÇ YARIŞINDAKİ YERİ

Büyük Valide, saraylar ve sular şehri Venedik’te yaşayan bir Hristiyan ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Henüz genç kızlığa adım atmadan anavatanından koparılan bu çocuk Konstantiniyye’nin dillere destan olmuş taş odalı sarayına sürüklenmiş ve Harem’deki diğer kızlar gibi bir cariye olarak esirliğin pençesine düşmüştür. Çocukluğuyla birlikte kimliğini de bütünüyle kaybeden Valide Sultan’ın tek çaresi “küçük bir kadın” olarak kendine yeniden kimlik yaratmaktır. Bunun için de küçük ve ilk bakışta masum sayılabilecek bir plan yapmıştır. Bu plana göre, Harem’deki köle hayatından sıyrılmak için Hanedan’la saray içerisinde üst makamlara getirilmiş insanların sahip olduğu, ihtişamıyla baş döndüren bir hayata dâhil olmanın gerekliliği çerçevesinde Padişah’a yakın olmak gerektir. Harem’deki kızların çoğu hem bunu başaramayıp hem de Padişah’ı yalnızca uzaktan görmekle yetinirken Büyük Valide, Harem’deki kızların geri kalanından ayıran en temel özelliği “gizli cazibesi”yle Padişah’ın gözdesi olur. Böylece saraydaki bu küçük mücadele büyük bir amacın başlangıç noktası haline gelir.

Önce ailesini daha sonra da kimliğini ve masumiyetini kaybeden bu “küçük kadın”a Padişah’ın gözdesi olmakla kazandığı “iktidar” hırsını getirir. Bu hırs yıkılmaz “güç” ile beraber Valide Sultan’ın vazgeçilmezi olmuş ve onun benliğine karışmış yaşam amacına dönüşmüştür:

“Bir kez tattıktan sora iktidardan ayrılmak istememiş ve Venedikli eski akrabalarıyla kurduğu ticari ilişkilerden elde ettiği muazzam serveti ve siyasi gücü elinden kaçırmamak için, ölümü göze alacak kadar hırslanmıştı.” (Livaneli, 113)

Ailesinin şefkatinden sonra ilk kez iktidarın ona verdiği güçle yaşama tutunan bu Venedikli küçük kadın, Padişah Efendi'sine verdiği çocuklar sayesinde “Büyük Valide” olduğunda otoritesinin sarsılmazlığından tüm imparatorluk emin hale gelmiştir. Buna karşın, hükmetme gücünü başka bir kadınla paylaşma düşüncesi Ana Valide'yi deliye çevirmiştir, çünkü iktidarını kaybetmesi Valide Sultan'ın kimliğini bir kez daha kaybetmesiyle eş değer olacaktır. Bu nedenle savunmasız bir çocukken küçük bir kadın ve daha sonra da kudretli bir sultan haline gelen Valide, bu kez benliğini koruyabilmek için öz oğulları ve torunu dahil, herkesi yok etmeyi göze almıştır. Büyük Valide bu sayede iktidarını garanti altına aldığını düşünse de kendi sonunu hayatı boyunca hiç hesaba katmadığı “halk” getirmiştir. Çevresindeki herkesi etkisiz hale getirerek kendisini güç yarışının galibi ilan etse de, Valide saray içerisinde etrafa saçtığı terörden haberdar olan halkın gücünden kurtulamamış ve ayaklanan yeniçeriler tarafından öldürülmüştür:

“İktidar uğruna öz oğlunu sapık yapan, öteki oğlunu tahttan indirip hapse attırarak feci sonunu hazırlayan, torununu öldürmek üzere tuzaklar kuran Venediklinin, yeniçeriler elinde çırpına çırpına can verişİ İstanbul halkında kuşaktan kuşağa, bir ibret öyküsü olarak anlatılacak...” (Livaneli, 116)

Büyük Valide'nin yıkılmaz sandığı güçlü iktidarı hayatı boyunca ona tanıtılmayan “halkının iradesi” tarafından geri dönüşü olmayacak biçimde sona erdirilmiştir.

A.II. BÜYÜK VALİDE’NİN SARAY İÇİ İLİŞKİLERİ VE GÜÇ YARIŞI

A. II. i. BÜYÜK VALİDE - HANEDAN İLİŞKİSİ

Geleneksel görüşe göre bir anneyle çocuğun ilişkisi kutsaldır. Bir annenin evladını korumaya yönelik kuvvetli içgüdüleri vardır ve bu durum toplum içinde “annelik içgüdü” olarak anılır. İnsanın yavrusuna karşı beslediği şefkat duygusu da aynı koruma içgüdüğü gibi doğada az görülür türdendir. Herhangi bir tehlike anında annelerin kendilerini çocuklarının önünde siper ederek kendilerini feda etmeleri bile çoğu kez çok olağan bir davranış gibi görülebilir. Bu “geleneksel görüş” çerçevesinde anne-oğul arasındaki bağ bunun bir adım daha ötesine geçip bencillik boyutuna ulaşabilir. Bu algıya göre anneler oğullarına karşı takındığı aşırı korumacı tavrı tüm hayatları boyunca sürdürüp çevrelerindeki kırılgan boyutlara ulaştırabilirler. Kimi zaman ortaya çıkan oğullarını bir kadınla paylaşmama arzusuyla yine içlerindeki bu bağıllık ve aşırı koruma içgüdüğünden kaynaklanmaktadır. Bir nineyle torun arasındaki bağsa tarih boyunca toplumda koruma, yetiştirme ve şımartma temelleri üzerine kurulu ve koparılması çok zor bir bağ olarak görülmüştür. *Engereğin Gözü* adlı yapıtta da çizilen tabloda Büyük Valide’yle oğulları ve torunu arasındaki ilişki tüm bu algıların ve değer yargılarının hiçe sayıldığı türdendir.

Doğumları sayesinde Büyük Valide’nin “valide” sıfatını kazanmasını sağlayan ve otoritesini sağlam temeller üzerine oturtan oğulları, büyümeleri ve padişahlığa aday olmalarıyla aile dengelerinin eskisinden de bozuk bir hal almasına neden olmuşlardır. Saray geleneklerine göre her padişahın bir harem ve bu haremdeki en az bir kadından şehzade sahibi olması zorunludur. Bu gelenek Büyük Valide için bir “cihan padişahı annesi” olmaktan çok, bir kadının kendi kimliğiyle özdeşleşen iktidarına ortak çıkması anlamını taşımaktadır: *“En çok korktuğu şey, bir başka kadının, dört kıtaya yayılan iktidarına ortak olmasıydı. Bu ortak, ancak oğlunun gönlünü kaptıracağı bir hanım sultan olabilirdi.”* (Livaneli, 114) Bu nedenle imparatorluğun en işvebaz

erkeklerini oğlunun “koynuna sokan” Valide onun cinsel tercihlerini kendi iradesi dışında yönlendirmiş ve büyük oğlunun eşcinsel olmasına sebep olmuştur. Valide bu hareketiyle aynı kendisine yapıldığı gibi oğlunun da kendi iradesi çerçevesinde şekillenen bir kimliğe sahip olmasına engel olmuş ve bir bireyin varlığını iktidarının varlığının sağlaması olarak kullanmakta sakınca görmemiştir. Büyük oğlun kendisine yapılanlardan sonra etrafına ölüm ve korku saçan bir hükümdara dönüşmesi bile Valide’nin kontrolü altında gerçekleşmiş ve onun otoritesi önünde koruyucu bir unsur oluşturmuştur. Oğlunun eşcinsel olmasıyla ondan olacak şehzadenin dünyaya gelmemesini de garantileyen Valide, bu sayede bağımlı ve ürkek bir biçimde yetişen küçük oğlunun tahta çıkmasını da garanti altına almıştır.

Yapıtta sunulan biçimiyle, bir saray geleneği de padişah tahta çıktığında diğer erkek kardeşlerinin boğularak öldürülmesini şart koşturmaktadır:

“Çünkü yeni padişah tahta çıkıp öbür şehzadeleri boğdurduğu zaman, onların cariyeleriyle birlikte çocukları da öldürülüyordu. Bir gün bakıveriyordunuz ki, beş tane küçücük tabut çıkmış saraydan.” (Livaneli, 42)

Bu geleneğin de yıkılmaz olmadığı Valide’nin kardeşlerinin ölümünü izleyen küçük oğlunu kurtarması kanıtlamıştır. Ağabeyinin ölümüne kadar bir hücrede tutulan küçük oğul, burada kendi ölüm sırasını bekleyerek hayatının büyük bir kısmını geçirmiştir: *“Herkes bir ölüm görür. Zavallı Şehzade ise binlerce kez ölümü yaşamıştı.” (Livaneli, 85)* Bu nedenle akli dengesini de kaybeden küçük oğul bir şehzade olarak yetişmemiş ve cahilliğe mahkum kalmıştır: *“Aklında ölmek ya da ölmek dışında hiçbir şeye yer yoktu. Bu yüzden hiçbir bilgiye, hiçbir hünere ve zevke değer vermedi” (Livaneli, 84)* Böylelikle yönetilmeye son derece uygun bir bireye dönüşen şehzade, ağabeyinin ölümünden sonra imparatorluğun mutlak otoritesinin “görünen” sahibi olmuştur.

Padişahlık makamının kudretine sahip olduktan sonra önceki pasif ve ürkek karakter yapısından sıyrılan küçük oğul, vahşileşmiş ve kendisine yaşatılanların intikamını çevresindekilere acı yaşatarak alan bir hükümdara dönüşmüştür. Büyük Valide için iktidarının kendi etkisi altındaki oğlu aracılığıyla etrafa yayılan korku üzerinden güçlenmesi iyi bir gelişme olarak görülse de yeni padişahın aç gözlülüğünün sınırları aşmasıyla bu durum tersine dönmüştür. Büyük Valide'nin hesap etmediği durumlar söz konusu olmaya başlamıştır. Küçük oğul işkence ve kadın düşkünü haline gelip annesi tarafından uygulanacak psikolojik baskılarla etkilenmeye yatkınlığını kaybedince tekrar hapsedilmiştir:

“Gerçi son zamanlarda oğlu ile arası açılmıştı ve Padişah evladı ona gerekli saygıyı göstermiyor, günlerine ve gecelerine şişman gözdesi ile geçiriyor, Valide'nin saray halkına verdiği bazı emirleri iptal ediyor ve onu köşesinde oturan bir bunak haline dönüştürmeye hatta Topkapı'dan çıkarıp eski saraya sürmeye çalışıyordu. Bu da Padişah oğlunun sonunu getirmiş ve kedisine bağlı adamlarıyla bir saray darbesi yapan Valide anasına gerekli bağlılığı göstermeyen oğlunu devirerek küçük torunun tahta geçirmişti...” (Livaneli, 68)

Valide'nin farkına varamadığı noktaysa oğlunu bu hale getirenin yine kendisi olduğudur, çünkü artık güç yarışı gözünü bürümüş, gerçekleri göremez duruma gelmiştir. Oğlundan bir şehzade almaya çalışırken uyguladığı türlü yöntemlerle onu bu defa da kadın düşkünü yapan yine Valide'dir. Padişah oğlunun “yanına sokularak içinde kaybolduğu” şişman bir gözdeye bağımlı hale gelmesiyse yine Valide'nin iktidarını kaybetmemek uğruna oğluna yaşattıkları yüzündendir. Yıllarını hapiste geçiren ve “ölümü binlerce kez yaşayıp” ölümle gelecek olan kurtuluşa hasret

kalan Padişah, gözdesi sayesinde bir bakıma bu kurtuluşu hatta hiç doğmamış olmanın vereceği huzuru yaşamıştır:

“Her gece sabırsızlıkla, aşık olduğu biricik kadının yanına gidiyor, doğmun tersi bir ölüm duygusuyla, sevgilisinin, bütün saltanatı sığdıracak kadar geniş ve bağışlayıcı olan rahmine sığınyordu.” (Livaneli, 88)

Girdiği tek kişilik güç yarışında küçük oğlunu da bu şekilde feda eden Büyük Valide’nin tek kurtuluşu tahtın tek varisi olan çocuk yaştaki torununu etkisi altına alabilme umudu haline gelmiştir.

Yaşından dolayı yönetilebilir olması Büyük Valide’ye çekici gelse de torununun annesinin etkisinde kalması Valide Sultan’ın önceleri otoritesini daha da geniş alanlara yaymak için bir fırsat olarak gördüğü torunun canına kast etmesine neden olmuştur:

“Belki de yapılacak en doğru iş, yılanın başını küçükken ezmek ve Padişah’ı sünnet yatağında kan kaybından öldürdükten sonra, anasını bin bir işkenceyle geberterek Sarayburnu akıntılarına bırakıvermekti. Anasının bu kadar etkisi altında büyüyen bir çocuğun ileride ne yapacağı hiç belli olmazdı ve bu macera belki de büyükannenin kudretli yaşamına mal olabilirdi.” (Livaneli, 68)

Denemesinde başarıya ulaşamayan Ana Valide, bir çocuğun daha padişahlığın ihtişamı altında ezilerek kimliğini kaybetmesine neden olmuştur. Ne var ki, amcası ve babasıyla aynı kaderi

paylaşan yedi yaşındaki Padişah benliğini kaybetmekten Büyük Valide gibi iktidara sığınarak kurtulamamıştır. Küçük Padişah da tıpkı Ana Valide'nin iktidar hırsı uğruna birer maşa olarak kullandığı erkek akrabaları gibi yeni benliğini vahşet ve bencillik etrafında şekillendirmiştir.

A. II.ii. BÜYÜK VALİDE - HAREM İLİŞKİSİ:

Tarihte kadınlar uğruna büyük savaşlar yaşanmış, hükümdarlar birbirine düşman olmuştur. Buna karşın, dikkatle bakıldığında kadınların “düşman” olarak algıladıkları bireyler aynı kendileri gibi kadındır. Bunun sebebi çoğu kez, bir kadının yolunda duran başka bir kadının kendisi ile aynı karakter yapısına sahip olduğunu düşünmesidir. Büyük Valide kendisini çok iyi tanıyan ve iktidarını korumak adına yapacaklarını ezbere bilen bir kadındır. Onun, Harem'deki kadınları insanlıklarına değer vermeksizin birer eşya gibi kullanması da bu kadınların kendisi gibi iktidar bağımlısı bireyler olmalarından korkmasından kaynaklanmıştır. Büyük Valide otoritesini başka bir kadınla paylaşmak istemediği için oğlunun şişman gözdesi ve güzelliği ile tüm İstanbul'da nam salan Gülbeden Hatun'a eziyet etmekten çekinmemiştir.

Büyük Valide'nin hapiste deliren oğlunu tekrardan zindana atma planları Padişah'ın annesinde bulamadığı huzuru Osmanlı'nın en “şişman kadın”ında bulmasıyla başlamıştır. Padişah zamanının tümünü “şişman kadın”la geçirmeye başlayınca Valide hem oğlunu yönlendirme gücünü kaybettiğini hem de bu gücün ortağının başka bir kadın olduğunu düşündüğü için bu duruma derhal son vermek istemiştir. Bundan sonra gözünü iktidar hırsı iyice bürüyen Valide, çözümü otoritesinin ona sunduğu öldürme hakkında bulur. Şişman gözdenin yemekten çatlayarak feci şekilde can vermesine sebep olur: *“Dünya hükümdarı oğlunu çinili odaya kapattıran Büyük Valide, bütün bu*

kadınların içinde biriktirdiği intikam acısını, şişman sevgiliden çıkartmakta gecikmedi.” (Livaneli, 114) Büyük Valide’nin bu kadar vahşice bir yola başvurmasının en temel nedeni Padişah’ın bu denli bağımlı hale geldiği bir kadının elde edebileceği gücün boyutlarını kendi yaşamı aracılığıyla tecrübe etmiş olmasıdır. Oysa ki Büyük Valide, tek derdi yemek olan ve olduğu yerden dahi kalkamayan bu gözdeyi gözünde devleştirmiştir. Hırs ve iktidarı kaybetme düşüncesinin verdiği korku bir kez daha yüce imparatorluğun yönetimini elinde tutan kudretli Valide’nin önünde “upuzun uzanan” bir gerçeği algılama yetisinin önüne geçmiştir.

On dört yaşında Fransa’dan saray haremine getirilen ve yaşına rağmen güzelliğiyle Konstantinliye erkekleri arasında nam salan Gülbeden Hatun’un deliren Padişah’la beraber hapsedilmesi sıradan bir olay gibi görünse de aslında Büyük Valide’nin korkularının doğurduğu tedbirliliği sergilemektedir. Saraydaki tek derdi tuhaf bir biçimde “farelerin üşümemesi için gömlek dikmek” olan bu naif kızın işlediği en büyük suç doğuştan gelen bir güzelliğe sahip olmak ve istemeden dikkat çekmektir. Gülbeden’in sonunu hazırlayan bir diğer özelliği ise pek çok yönden tamamıyla Valide Sultan’la benzemesidir. Bir zamanlar cazibesine karşı konulamayan “küçük bir kadın” olarak yola çıkıp Osmanlı’nın en güçlü kadını haline gelen Valide gibi Gülbeden’in de karşı koyulamaz bir tarafı vardır:

“Bu koku en dini bütün Müslüman’ı bile boğazına kadar günaha öyle sokardı ki, kırk hatım indirse, yetmiş yedi yetim giydirse, Veysel Karani gibi kırk yıl çölde gezse bu günahın bağışlanması olanaksızdı.” (Livaneli, 54)

Valide'nin kendine benzeyen bu küçük kızın sahip olabileceği güçle iktidarına ortak olma ihtimalini fark etmesi üzerine Gülbeden'in de ölümü hazırlanmıştır. Büyük Valide'nin gözünün hırs ve korkuyla bürünmesinden dolayı göremediği gerçek bu kez de çocukluğunu kaybetmenin yaşattığı tramvanın etkisiyle delirmiş ve acı içindeki bu masum kızın ona verilecek herhangi bir gücü kullanamayacak hale getirilmiş olmasıdır.

B. HABEŞ AĞA VE “İKTİDAR” KAVRAMI

B. I. HABEŞ AĞA’NIN YAŞAMI VE GÜÇ YARIŞINDAKİ YERİ

Habeşistan'dan zorla Konstantinliye'ye getirilip haremağası yapılmak için hadım edilen çocuklardan biri olan Habeş Ağa hayata bir hizmetkar olarak başlamıştır. Bu acılı süreci Padişah Efendisi gibi belleğinde tekrar tekrar yaşasada kendini “şanslı” hisseden Habeş Ağa öldürülmediği ve hadım edilip köle pazarına satıldıktan sonra düşleyebileceği en yüksek makama kadar yükseltildiği için hanedan ailesine minnettardır. Bu minnettarlık bir “kölelik içgüdüsü” olan efendiye itaatle de birleşince Habeş Ağa'nın iktidarın zirvesindeki bu insanlara ve yaşama karşı bakışı bütünüyle değişmiştir. Buna karşın Habeş Ağa'nın Konstantinliye geldiği sırada açılan yaraları hiçbir zaman tam anlamıyla iyileşememiştir: “*Bugün bile bu ağır kan kokusu zaman zaman burnuma geliyor ve çocukların korkunç çığlıkları başımın üzerindeki serin kubbelerde yankılanıyor.*” (Livaneli, 22) Habeş Ağa bu nedenle kendisine “bahşedilen” otoriteye ve bunu bahşeden yüce zümreye tutunarak ve kendisini adayarak acılarını hafifletmek istemiştir.

Habeş Ağa hem hayatın ona öğrettikleri hem de sarayda aldığı benliğini silme eğitimi gereği otoritesinin sınırlarını bilmektedir. Padişah Efendi'si hapsedilince bir süre için yanılgıya düşüp iktidara ortak olmak istese de kısa sürede yanlışını anlar ve kendi çevresinde otoriter bir köle olmanın ilerisine geçemeyeceğinin bilir:

“Ben aciz köle, kim olduğumu sanmış da koskoca imparatorluk ailesinin işlerine karışma cüretini bulmuştum kendimde? Olup olacağı, Afrika'daki yoksul köyünden alınıp getirilmiş bir köleydim ben. Pislik ve aşağılık bir köle.” (Livaneli, 72)

Bu nedenle yetmiş iki yaşındaki Habeş Süleyman, yaşama dair ona gösterilenlerden oluşan “geniş” bilgi birikimi ve “üstün” olduğunu savunduğu bedeniyle dünyada kendi otoritesini koruyabilmek için gerçek iktidarın peşide koşan bir köle olarak iz bırakmıştır.

B. II. HABEŞ AĞA'NIN SARAY İÇİ İLİŞKİLERİ VE GÜÇ YARIŞI

B. II. i.HABEŞ AĞA – HANEDAN İLİŞKİSİ

Yapıta göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda insanlar “Soylular” ve “Kulları” olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Kulların gözünde Soylular dokunulmazdır. Hanedanın dokunulmaz olmasındaki nedense iktidarın tek sahibi olarak görülmeleridir. İmparatorluğun yöneticisi değişse bile iktidar hep hanedanın elinde kalacaktır. Habeş Ağa'nın Büyük Valide, hapsedilen Padişah ve çocuk Padişah'la ilişkisi de bu gerçek doğrultusunda şekillenmiştir. Otoritesini kaybetmemek için Valide Sultan'ın aksine kendi hünerlerini kullanmayı tercih eden haremağası, “başını döndüren” iktidar

kime yakın olursa onun yanında durmayı seçmiştir ve belki de bu sayede hayatta kalan azınlığa mensup olmayı başarmıştır:

“Size anlatmayı unuttuğum en önemli huylarımdan biri de esen rüzgarları hemen hissetmek ve gereğini yaparak ani tavır değişiklikleri içine girebilmektir. Uzun uzadıya yaşamamı abanoz siyahı kellemi omuzlarımın üzerinde taşıyabilmemi sağlamış bir özelliktir bu.”
(Livaneli, 46)

Habeş Ağa’nın yaşama sebebi olduğunu söylediği küçük oğulla ilişkisi en başta sadakatin sağlam temelleri üzerine kurulu gibi görünsede eski Padişah’ın hapsedildiği hücrede gücünü bütünüyle kaybetmesi üzerine önce nefrete daha sonra acımaya dönüşmüştür. Habeş Ağa, Efendi’si hapsedilmeden önce onun kusursuz yaratılan tek insan olduğunu ve kendisinden üstün bir varlığın ancak böyle bir insan olabileceğini düşünmektedir: *“...,bu ölümlü dünyada bir tek efendinin önünde boyun eğerek erdemimin ve sadakatimin değerini artırıyor ve onun övgülerine mahzar oluyorum.”* (Livaneli, 16) İktidarın asıl sahibinin ve kurtarıcısının küçük oğul olduğunu düşünen Habeş Ağa bu nedenle önceleri eski Efendisi’nin hapsedildiğine inanamayıp çaresizce onu bu sefil durum içerisinden çekip çıkarmanın yollarını araştırmıştır. Daha sonra Valide’nin gerçek kişiliğini görmesi üzerine Padişah Efendisi’nin gücünü yeniden kazanma şansının kalmadığını anlayan Habeş Ağa, onun kararlarını sorgulamaya, kendi yaşadığı acıların sorumlusu olarak görmeye ve zayıf halinden yararlanarak intikam alma arayışına girmeye başlamıştır: *“Annesinin, kendi katlini isteyenler arasında olduğunu öğrenip bütün umutlarının yıkıldığı gün yanında olmalı, yüzünü görmeliydim.”* (Livaneli, 119) Eski Efendi’sinin artık güç yarışında ona yardım edemeyeceğinin bilincinde olduğundan yüzünü hanedanın başka üyelerine çeviren Habeş Ağa, intikamını almaya

çalıştığı süreçte eski Padişah'ın “insancıl” yönüyle tanışmış ve karşısında aciz duran küçük oğula acımaya başlamıştır. O Habeş Ağa'nın gözünde artık sadece öz annesi tarafından işkence görmüş zavallı bir çocuktur ve ölümle gelecek huzura muhtaçtır. Buna karşın başka bir “çocuk” yarışa dahil edilmiş ve “pırıltısı ile engereğin gözünü kamaştıran” o yüce makama yükseltilmiştir. Habeş Ağa'nın otoritesini ve kellesini korumak için yapması gereken de artık bu çocuğun eteklerini öpmekten başka bir şey değildir:

“Çünkü benim yedi yaşındaki Efendimin iktidarı ve yüreklere korku düşüren saltanat alayı, sadece fani bir kulun değil, bakışlarıyla cümle mahlukatı felcedip lal ü ebkem bırakan bir engereğin bile gözünü kamaştıracak kadar muhteşemdi.” (Livaneli, 147)

Habeş Ağa'nın eski Efendi'sine bağlılığı sürerken onu kurtarıp kendi otoritesini güçlendirmek adına bir süre yanında durmak yerine karşında yer almayı seçtiği Valide'yle ilişkisi kısa süreli ve çıkarlar üzerine kurulu bir ilişkidir. Habeş Ağa Valide'nin gerçek kudretini ilk defa Sultan tarafından hapsedildiği zaman kavrayabilmiştir. Ana Valide'nin bu hareketi üzerine bir kul olarak iktidara ortak çıkmaya çalışmanın anlamsız ve ölümcül olduğunu anlayan Habeş Ağa bir kez daha kulluk etmeyi uygun görmüştür: *“Beni can evimden vurmuş ve yüce gönüllüğü sayesinde kendisi için gözünü kırpmadan can verebilecek olan bir köle kazanmıştı.” (Livaneli, 82)* Valide ise Habeş Ağa'yı hapsedtirirken yalnızca olası bir tehlikeyi kendi safında yer alacak bir güç unsuruna dönüştürmeye çalışmıştır: *“Besbelli ki bir karara varmaya çalışıyordu. Ben ölü olarak mı daha çok işine yarardım, sağ olarak mı?” (Livaneli, 81)* Hapis kaldığı kısa süreç içerisinde otoritesinin koruyucusunun güçten düşmesiyle kaybettiği itaatini kölelik içgüdüleri sayesinde yeniden

keşfeden Habeş Ağa, sadakatini bu kez de kendi çıkarları doğrultusunda Ana Valide'nin kudretine yönlendirmiştir.

B. II.ii. HABEŞ AĞA - HAREM İLİŞKİSİ

Hadım edildiği günden beri kendisine “eksik adam” gözüyle bakılması Habeş Ağa'nın birbirine ters düşen iki unsura başvurmasına neden olmuştur: Sopa ve bilgelik. Afrikalı bedeninin mükemmeliğini savunurken dahi eksikliğinin bilincinde olan Habeş Ağa'nın herkesten üstün bir bilgi birikimine ve elindeki sopasıyla desteklenen muazzam bir güce sahip olduğunu iddia etmesinin nedeni otoritesini sarsan en büyük “eksikliğinin” üzerini örtme isteğidir: *“Sopayla korkutulan güzel kadınların karşında yumuşacık boyun eğişlerinin tadını çıkarıyorum. Dünyanın en güçlü erkeği olarak duyumsuyorum kendimi.”* (Livaneli, 14) Habeş Ağa, devamlı olarak Harem'deki kızları cehaletlerinden ötürü hor görerek ve kendini yetersiz hissettiği her anda şiddete başvurarak iktidarını elinde tuttuğu tek birim üzerindeki hükmetme gücünü korumaya çalışmıştır. Habeş Ağa, yalnızca Gülbeden Hatun'a karşı beslediği aşk nedeniyle güç yarışı içerisinde verdiği savaşımlardan uzak kalmıştır. Bu aşk kendisine güçlü ve yeterli bir erkek olduğunu ispatlaması için kullandığı bir aşk değil, merhametlilik gibi insancıl yönlerini ortaya çıkaran bir aşktır. Bu nedenle Habeş Süleyman'ın Gülbeden Hatun'la ilişkisi otoritesi için yaptıkları ve güç yarışındaki yerine bütünüyle ters düşmektedir. Buna karşın sarayda olup bitenleri öğrenmek için kullandığı Safiye, Habeş Süleyman'ın otoritesini korumak adına hareme karşı takındığı genel tutumu özetler biçimde ortaya çıkaran tek kadındır.

Habeş Ağa'nın Safiye'yle ilişkisi, genç kızın sarayda çalışan bir Türk'le yaptığı kaçamağı ortaya çıkarması üzerine başlamıştır. Saray için hiçbir önemi olmayan Türk'ün öldürülmesi ise yalnızca

Safiye'nin gözünü korkutmak ve onu itaatkar bir hizmetkar yapmak için kullanılmıştır: *“Bir ara ayaklarımın kapanarak canını bağışlamam için yalvarmaya başlamıştı. İşte o andan sonra hayatındaki tek efendisi ben olmuşum.”* (Livaneli, 36) Habeş Ağa bu sayede otoritesini güçlendirebilmek adına şiddet ve ölüm korkusunu bir maşa gibi kullanmıştır. Safiye'nin ona taşıdığı bilgilerden yararlanarak saray içerisinde yaşanan entrikalardan haberdar olarak her daim gücünü korumayı başaran Habeş Ağa güç yarışı içerisinde olduğundan daha üstün göstererek önemli bir koz olarak kullandığı bilgi birikiminin bu kız sayesinde genişlediğini inkar edebilmek için de her yola başvurmuştur: *““Biliyorum!” dedim. “Başından beri de biliyorum, ama seni sınamak, yeteneklerini ölçmek için yaptım bunu. Aferin! Şimdi geceyi burda, benim dairemde geçirmeyi hak ettin!””* (Livaneli, 47) Bunun altında yatan en önemli neden ise Habeş Ağa'nın bilgeliğini kaybetmesinin yalnızca otoritesini güçlendirmek adına kullandığı bir kozu kaybetmesi değil aynı zamanda varolan eksikliğin üzerindeki bir örtünün kalkması anlamına gelmesidir. Safiye'yi “kadını” yapması ve gecelerini onunla geçirmesi de yine bir erkek olarak ne kadar güçlü ve yeterli olduğunu hem kendisine hem de çevresine kanıtlamak için yaratılan bir oyundan başka bir şey değildir. Habeş Ağa, bu şekilde ona bahşedilen otoriteyi koruyabilmek için kendini ve otoritesi altındakileri bir düşün içinde yaşamaya mahkum etmiştir.

SONUÇ

Zülfü Livaneli'nin *Engereğin Gözü* adlı yapıtında, kişilik oluşumu sürecini sağlıklı bir şekilde tamamlayamayan bireylerin iktidara bağımlılıklarının ulaşabileceği boyutlar ve otoritenin korunması adına atılan adımların yönetilenler üzerindeki etkileri irdelenmiştir. İktidar ile benlikleri birbirine karışmış olan bu bireylerin içerisine girdikleri bireysel savaşın git gide diğerlerini de içine çeken ölümcül bir güç yarışına dönüşümü verilmiştir.

Büyük Valide ve Habeş Ağa Konstantinli'ye ayak bastıkları ana kadar benzer yaşamlar sürüp benzer zorluklar geçirmiş olsalar da saray içerisindeki hayatları makam ve otorite açısından çok farklı yönere sürüklenmiştir. Buna karşın ortak geçmişleri ikisinin de iktidar düşkünü olmalarında önemli bir rol oynamış ve ikisinde canları pahasına devam ettirdikleri bir güç yarışı içerisine girmesine neden olmuştur. Habeş Ağa, Valide Sultan'ın aksine hanedan ailesinin ilişkilerinin zayıflığının farkına vardığı kısa süreli bir yanılgı dönemi dışında hiçbir zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun mutlak otoritesi için savaşmamıştır. Habeş Ağa, sarayı iyi tanıyan bir kul olarak her daim kendi otoritesini korumak için bundan daha yüce bir iktidarın gölgesinin altına sığınması gerektiğinin bilincinde olmuştur ve sonunda Ana Valide'nin gücüne ve yedi yaşındaki yeni padişahın "engereğin gözünü kamaştıran ihtişam"ına boyun eğmiştir. İktidarı uğruna oğullarının birini kendi iradesinin dışında eşcinsel yapan diğerini de hapsettirerek delirten Valide'nin önce canına kast edip sonra tahta geçmesine razı olduğu yedi yaşındaki torunun dört kıtaya yayılmış imparatorluğun "hükümdarı" olması ve Valide'nin yapıt boyunca bahsedilmeyen halkın isyanı sonucu yeniçeriler tarafından katledilmesi ile yapıt son bulmuştur.

Bu çalışmaya konu olan yapıtta odak figürler, Büyük Valide ve Habeş Ağa'nın otorite düşkünlükleri üzerinden kendini iktidarın verdiği güç ile var eden benliğinin büyük bölümünü

kaybetmiş bireylerin hükmetme güçlerini korumak için kendilerini ve çevrelerini nasıl etkiledikleri işlenmiştir. İçine sürüklendikleri güç yarışı içerisinde iktidarlarına korumak uğruna özlerini bütünüyle kaybeden bu bireylerin kurtuluş yolunun yalnızca ölüm veya halk iradesi gibi kendilerinininden daha yüce bir otoritenin varlığına sığınmak olduğu da yansıtılmıştır. Bu doğrultuda iktidarı korumak için girilen, değer yargılarının bütünüyle yozlaştığı bir güç yarışının sonunda gerçek bir galibin çıkamayacağı anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Livaneli, Zülfü. Engereğin Gözü. İstanbul: Remzi Kitabevi, Kasım, 2011.

GÖKULU, 23
1129-0087